

OSMANLI KÜLTÜRÜNÜN BALKAN FOLKLORU VE ÖZELLİKLE ARNAVUT FOLKLORU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Lindita XHANARI LATIFI*

1. Giriş

Tarih dönemleri içinde Balkanlar ve Balkan ülkeleri, eski zamanlardan başlayarak Türklerle temaslarda bulunmuşlardır. Türkler, dünya coğrafyasında çok geniş bir alanda görülürler. Moğolistan'dan Bosna-Hersek'e, Sibiryaya yakınlarından Irak ve Kıbrıs'a kadar uzanan bölgelerde Türkler vardır. Dolayısıyla, Türk kültürü Balkanlarda yerli milletlerin kültürlerini etkilenmiş. Aynı zamanda çeşitli lehçe farklılıklarıyla da olsa, Türk Dili bu geniş coğrafyada milyonlarca kişi tarafından konuşulmakta, iletişim aracı olarak kullanılmaktadır.

Balkanlardaki varlığı milattan önceki tarihlere dayanan Türk dili, 14. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin fetihleriyle daha da güçlenmiştir. 15-16. yüzyıl boyunca Macaristan'dan başlayarak, Bosna-Hersek, Kosova, Sırbistan, Hırvatistan, Karadağ, Arnavutluk, Kuzey Makedonya, Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan'a kadar olan bu geniş coğrafyada yaşanan, beş yüz yıllık Türk etkisi kendisini yalnızca dil olarak değil, kültür ve yaşam biçimi olarak da göstermektedir.

Balkanlardaki Türk etkileri çeşitlidir ve farklı kültür alanlarına aittir. Bunlar tek bir çalışmada analiz edilemez. Ancak en temel etkilere odaklanmaya çalışacağız, bugün dahi oldukça net bir şekilde görünen ve yüzyıllara direnç göstermiş etkileri.

Balkan halkların Türk kültürünün büyük etkisi altında kalması doğaldır. Sadece dil açısından değil; yaşam biçimi, halk giysilerinde, mutfak alanında, müzik ve dans alanlarında ve yerel kültür üzerinde de etkili olmuştur.

* Prof. Dr. - Tirana Üniversitesi, Tarih-Filoloji Fakültesi, Dilbilim Departmanı / UNYT Balkan Araştırmaları Merkezi Müdürü, Tiran - ARNAVUTLUK lindalatif@yahoo.com (ORCID: 0000-0001-5384-5427)

Folklor, bir topluluğun sanatsal yaratılarının (sözlü, müzikal, dans gibi) tümünü özetleyen bir kavramdır. Geleneksel edebiyat, müzik, dans, drama ve popüler sanatsal yaratıcılık biçimleri, kültürel geleneğin farklı yönlerini sunar.

Folklor aynı zamanda bir ülkenin kültürünün en kalıcı parçasıdır. Farklı ülkelerin kültürleri birbirlerinden aldıkları ve verdikleri sürece, folklor üzerindeki etkiler sadece çok sayıda olmakla kalmaz, aynı zamanda istikrarlı ve nesilden nesille aktarılabilir.

Bu çalışmada iki ana konuya odaklanacağız:

- Balkanlar'da Türk folklorunun etkilerine genel bir bakış
- Arnavut folklor terminolojisindeki Türkçe 'den gelen kelimeler.

1. Balkanlar'da Türk Folklorunun Etkilerine Genel Bir Bakış

Osmanlı Devleti'nin Balkanlara ilerlemesi ile Balkan ülkelerinin sosyal-kültürel arka planı da değişti. Tarih boyunca çeşitli ulusların aralarındaki doğal iletişimin sonucu olarak bu ulusların kültürleri ve dilleri birbirlerinden etkilenmiştir. Osmanlı devletinin Balkanlara gelişiyle de yeni bir devlet sistemi, yeni bir kültür ve yeni bir inanç sistemi tanışmıştır. Bu yeni anlayış bütün Balkanlarda büyük bir toplumsal, iktisadi, eğitimsel ve kültürel değişim meydana getirmiştir. Bu yeni anlayış yüzyıllar boyunca Balkanlarda hâkim olmuştur. Türkler tarafından getirilen inanç ve anlayış, onların yaşam tarzı Balkan halklarının büyük bir kısmı tarafından kabul edilmiştir. O zamanlarda Türkçenin Balkan halklarının üst düzey mensupları için kültür dili olduğu konusunda hiç şüphe yoktur.

Türk kültüründen gelen yenilikler o zamana kadar bu bölgelerde bilinmeyen yeni kavramları da beraberinde getirmiştir. Bu yeni kavramların karşılığı Balkan halklarının ana dillerinde yoktu, bu kavramlar için yeni sözcükler de türetilmedi. Dolayısıyla Türkçe sözcükler ve terimler bütün Balkan dillerine taşındı. Ayrıca yeni bir yaşam tarzı geçişiyle bu dillerde mevcut olan sözcükler yerine de Türkçe sözcükler kullanılmaya başlandı. Başka bir deyişle söz konusu dillerde eşdeğeri olan sözcükler yerine de Türkçe kelimeler kullanılmaya başlandı. Fakat Türkçe alıntı unsurları, terimler ve sınırlı sayıda ekler bütün Balkan dillerinde yoğun olarak kullanılmasına rağmen o dilin kendi özünün varlığı açısından hiçbir zaman herhangi bir tehlike oluşturmadı. Alıntı sözcükler her dilin sözlüğü içinde kendi yerini bulmuştur. Daha sonra yeni sisteme de uyum sağlamışlardır.

Balkan dilleri yaşayan- canlı bir laboratuvardır, sonsuzca araştırmalar yapılabilir; Balkan, Türkiye ve hatta Avrupa için tarihi değerleri olan sonuçlar ortaya çıkabilir.

Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğunun resmi dilinin Balkan Dilleri sınıfında yer almamasına rağmen, tüm bölgede homojen ve tek tip bir dil olarak kullanılması da bir tesadüf değildir. Bu nedenle Balkan Türkoloji'si konusunda çalışmalar yapan dil bilimcilerin asıl görevi Balkan dillerine Türkçeden giren ortak sözcüklerin listesini tespit etmek olmalıdır. Türkçe, yukarıda sözünü ettiğimiz biçiminde bölgenin diklerini doğrudan etkilemesine rağmen (günlük konuşma dili, yazı dili, sosyal yaşam dili, ekonomi dili vb.) hiçbir zaman “tek bir dil” olmamıştır.

Balkan şehirlerinin etkilerini anlamak için Balkan şehirlerine genel bir bakış atalım.

Balkanlarda hemen hemen her kent merkezlerinde cami, saat kulesi, medrese, mektep, pazar yerleri, lokantalar, Türk kahveleri, Arnavut kaldırımlarıyla labirent şeklinde düzenlenmiş, zanaatçıların dükkanları, Türk hamamları bulunurdu. Bu geleneksel dükkanlarda doğu kilimlerden başlayarak, bakır ev eşyalarına kadar pek çok nesne bulunmaktaydı.

Balkan inşaat terminolojisinde bulunan kelimelerden birkaç tanesi: ahır, bahçe, baca, buhar, çardak, arkapı, bina, pınar, çatı, çeşme, dayan, doğrama, gerdek, hela, kamara, kanat, kat, kubbe, mazgal, musluk, ocak, parmak, pencere, köşe, kümes, kütük, saray, tavan, döşeme, çamlık, uluk, havuz, mazdar, lağım, kireç, şadırvan, perdah, sıva, avlu, basamak, bodrum, ocak, şömine, çatma, başlık, bohça, bölme, çerçeve, çıkma, direk, döşeme, hayat, hamam, yerevi, karabina, konak, mandal, mertek, oda, payanda, pervaz, kiler, köşk, künk, sap, saraylı, taban, cam, trapazan, çıkırık, horasan, hendek, mala, kerpiç, tuğla, kereste vb. (yaklaşık 350 sözcük)

Ev eşyalarının terminolojisi ise, bulunan kelimeler arasında: battaniye, çarşaf, çekmece, çomak, divan, döşek, fener, halı, hasır, yamuk, kandil, kılıf, kova, mangal, minder, oturak, pergel, kese, raf, sepet, sandık, sofrası, susta, şilte, mangal, zincir, yatak, yorgan, çengel, demir ocak, dolap, faraş, fitil, halka, havlu, yastık, koltuk, leğen, maşa, musandıra, perde, post, kilim, saksı, sergen, seccade, sofrası bezi, şandan, takatuka, cibinlik, bardak, buçuk, çini, fincan, güğüm, havan, yamak, kavanoz, kuşhane, tencere, oklava, kepçe, bakraç, çanak, dibek, küp, ibrik, kapak, kazan, lenger, matara, paçavra, rende, saç, şişe, tas, tencere, tığa, tulumba, bıçak, sahan, tabaka, tava, tepsi, torba, cezve vb. (Yaklaşık 625 sözcük)

Hem Slav kökenli olan hem de olmayan kent merkezlerinde oryantalist biçiminde döşenmiş (alçak masalar, bol minderli oturma grupları, el dokuması, Türk motifli, kök boyası ile boyanmış Türk halı ve kilimleri ile ocaklar) Türk kahveleri ve pasta haneleri vardır. Bu kahve ve pasta hanelerde kullanılan eşyaların terminolojisi de tamamıyla Türkçe sözcüklerden

oluşmaktadır. Örneğin: lokum, helva, baklava, kadayıf, boza, şurup, şekerpare, börek, aşure, muhallebi, hoşaf, kahve, cezve, tabak, fincan, çay vb.

Bunun dışında özel yaşam biçimi ve alanlarında da Türk/Osman biçimde süslenmiş “özel alanlar” bulunmaktadır. Örneğin, balkan ailelerin evlerinde tamamıyla Türk biçimde süslenmiş “Türk oda” bulunmaktadır. Ev alanı içinde farklı kültürlerin sentezlendiği en önemli alanlardan biri de “mutfak” tır. Bu özel alanda farklı kültürlerin yüzyıllar içinden süzülüp gelen yöntemleri aynı kaptı harmanlanarak yeni bir şekle bürünür. Diğer taraftan gıda ürünlerinin, mutfak ve mutfakla ilgili araç-gereçlerin, yemek adları ve yapılaş biçimlerinin, sebze, meyve ve diğer eşyaların adları da büyük aranda “Türkçedir”.

Gıda ve çeşitli yemeklerin terminolojisi: aşure, baklava, boza, borani, çay, çervişe, çorba, irmik, gevrek, gözleme, harç, yahni, yufka, kaşar, kahve, kapama, kavurma, limon tozu, lokma, mafış, muhallebi, nişasta, paça, pastırma, pide, keşkek, köfter, reçel, arapaşı, çörek, bulgur, börek, çamsakızı, çömlek, pilav, hoşaf, kıyma, lokum, kebab, tarhana, rakı, zerzevat, revani, maydanoz, fasulye, bostan, şeftali, zerdali, samsa, musakka, şeker, şerbet, tas kebab, şekerpare, barbunya, nanelik, turşu, susam vb. (Yaklaşık 470 sözcük)

Bu panorama Saraybosna, Akçahisar (Krujë), Berat, Üsküp, Kalkandere, Priştine gibi şehirlerde karşımıza çıkıyor. Balkan halk müziğinde yaygın olarak kullanılan birçok müzik aleti, Osmanlı dönemine kadar dayandığı ve günümüzde de geniş bir şekilde kullanıldığı bir gerçektir. Ayrıca, bu enstrümanlar Balkanlar genelinde yaygın bir şekilde bulunur ve her ülkede kullanılır hale gelmiştir. Geleneksel Balkan müziğinin ayrılmaz bir parçası haline gelmişlerdir. Bu enstrümanlar arasında gayda, bağlama, zurna, davul, keman, tanbur, kemane, def, surla, kaval, ut, saz, cura, darbuka, kasike gibi çalgılar bulunmaktadır.

Ancak bu halk müziği enstrümanlarının farklı ülkelerde farklı amaçlarla kullanıldığı dönemler de olmuştur. Bazı zamanlar şarkılara ve kahramanlık danslarına eşlik etmek için kullanılırken, bazen de şarkılara ve lirik danslara eşlik etmek amacıyla kullanılmışlardır. Balkanlar'daki dağılımları heterojen olsa da neredeyse Adriyatik denizine uzanan bölgelerde ve tüm Balkan coğrafyasının tamamını kapsarlar.

İlber Ortaylı (2001: 189) Hocanın dediği gibi: “Bütün Balkanları dolaştığımızda ortak kültür özelliklerini görürsünüz. Ortak beyni olan bir dünya görürsünüz. Balkanlarda yaşayan bütün milliyetler bir düğünde bir araya gelseler aynı şeyleri yer içer, aynı danslarla oynar, aynı türkülere eşlik ederler. Balkanlarda büyük bir kültürel olgunlaşma, büyük bir kültürel birikim söz konusudur.”

Hemen hemen tüm Balkan ülkelerinde belirgin ve yaygın olan diğer etkiler ise geleneksel kıyafetlerdir. Ülkeden ülkeye farklılık gösterse de Balkan ülkelerinin çoğu Osmanlı etkisinden kaynaklanan birçok ortak öğeye sahiptir. Bu kıyafetler arasında işlemeli gömlekler (oyalı gömlekler), işlemeli başörtüler (oyalı yazmalar), başlık türleri (tepelikler), çoraplar, yelekler, kol ve kolsuz yelekler, şalvarlar, önlükler, işlemeli önlükler, çarıklar (ayakkabılar), altın ve gümüş takılar (gerdanlar, kolyeler, bilezikler, saatler, kemerler) sayılabilir.

Giyi ve tekstil terimlerden birkaç örnek verebiliriz: astar, atlas, beze, bohça, çul, çit, çizme, dimi, dolama, tülbent, fes, askı, basma, biniş, çakşır, çember, çityan, çorap, don, ferace, fıstan, gömlek, yaka, kaftan, kayış, kundura, mendil, mahram, muşamba, paşmağa, perçe, peştamal, potur, keleş, külah, dimi, toka, köstek, gerdan, elbise, canfes, uçkur, takke, şalvar, şayak, yelek, kadife, kumaş, kaput, lastik, mintan, çanta, çadır, bilezik, cep, camadan, talagan, şama, şal vb. (Balkan dillerinde yaklaşık bu alanda 400 kelime var)

Dükkanlarda ise halk tarafından kullanılmış özellikle dans giysilerinde: oyalı yazma, gömlek, kolsuz yelek, çorap, şalvar, önlükler vb. gibi bulunur.

2. Arnavut Folklor Terminolojisindeki Türkçeden Gelen Kelimeler

Folklor zenginliği aşağıdaki gibi olabilir:

- Edebi folklor (şiiirler, efsaneler, atasözleri, bilmeceler, vb.)
- Müzikal folklor (şarkıların ve dansların melodisi, enstrümantal melodi)
- Koreografi folklor vb.

Arnavut folklorunun en önemli derlemesi, Thimi Mitko'nun 1878 yılında İskenderiye'de yayınlanan "Arnavut Arısı" adlı eseridir. Bu esere eşlik eden sözlükte, 1000 kelimenin 505'i Türkçe, Arapça ve Farsça kökenli kelimelerdir.

Edebi folklor türleri lirik, epik ve epik-lirik olarak sınıflandırılabilir. Arnavut lirik folklorunda ailevi, sosyal ve duygusal şiiirler ile lirik şarkılar bulunmaktadır. Popüler düğün şarkılarının sözlerinde, çocuk ninnilerinde ve ölülerin yasını tutan ilahilerde Türk etkileri oldukça belirgindir.

Bu nedenle, düğün şarkılarında genç kızın güzelliği çiçeklerin güzelliğine benzetilir ve bu durumda *zambak*, *menekşe* vb. gibi Türkçe kelimeler sıklıkla kullanılır. Oğlanlar için ise daha çok *aslan* ve *karanfil* kelimeler kullanılır. Bu metinlerde *merak*, *kısmet*, *nur*, *nimet*, *maşallah*, *aman aman*, *sevda*, *gonca*, *kehribar*, *kurabiye*, *kaymak*, *harem*, *bekar*, *şeker*, *fincan*, *sevda*, *gerdek*, *şerbet* vb. gibi Türkçe kelimeler bulunmaktadır.

Nuk e di se t'kam <i>bezdisë</i>	Sa lule që ka kjo molla,
Unë të pata me <i>kimet</i>	more <i>baçevan!</i>
Qofsh e lumtur ti moj mike, <i>aman</i>	Aq e bukur <i>belholla,</i>
pa për mu si t'jet' <i>kismet</i>	T'u bëfsha <i>kurban!</i>

Karajfili kuq e i bardhë, plot bukuri.

Qi çilë *gonxhet* për behar plot hijeshi.

Ç'asht ma e bukur në pranverë? / Buza e gocës si *sheqer!*

Oh, oh, si *sheqer* / Çfar të djegë si zjarr në gji?

Syu i djalit *sevdali!* / Syu i djalit gjithë *lezet*

Ç'ma përvloi zemrën e shkretë!

Karafilat që ka Shkodra / *medet* sa të bukur janë

Gonxhe t'mëdhaja, *gonxhe* t'vogla / me erë mbushin *dynjanë*

Aman, aman

Özellikle dönemin toplumsal sosyal sorunlarını, ekonomik, siyasi ve askeri sürgün sorunlarını ele alan şarkı sözlerinde, toplumsal temalı şarkı sözlerinde de etkiler oldukça belirgindir.

Xhamadani qep me *tela*

Çfar terziu ta ka qepë?

Aferim mre Hasan Muka, *amon*

N'Tiron' ke qit *marifet!*

Ya da sosyal problemlerini anlatan şarkılar:

Çun o more çun,/ gushën si pullum,

mos ma pi *rakin'* / se të bon *zullum.*

Pije me *karar,* / se të bon *zarar.*

Bu kategoride haksızlığa karşı şarkılar da bulunmaktadır. Bu şarkılarda tasvir edilen dram oldukça acı vericidir. Cesur ve kahramanların hikayelerini anlatan destansı şarkılar da Arnavut folklorunda özel bir yer tutmaktadır.

Bu şarkıların sözleri belirgin bir kahramanlık temasına sahiptir. Bu tür metinlerin tamamı terminoloji açısından Türkçe kelimelerle doludur. Örneğin:

devlet, haber, kadı, tüfek, altı (silah olarak), rica, zaman, münafık, sultan, kurban, harf, dünya, derman, sabah, akşam...

Për *rixha* nuk kesh *ilaik* / na erdh *vakti* i *zemanit*

dynjaja na u mush *mynafik* / se me gojë s'po m'flet *sulltani, aman, aman!*

Skënderbeu trim me fletë / Seç u mblodh *ylemaja,*

Me nji pe u lidh *dynjaja.* / *Ky sulltani* par' na *zaptoi dynjanë,*

N'Arbëri gjeti *belanë.* / "Skënderbe, do ta marr *kalanë*"

Ç' ka *kalaja* po gjëmon / *Ali Pasha* po lufton.

Kjo *Kalaja karshi* gjolit / *Karshillak* po i ban Stambollit,

Kjo *kalaja* bregut t detit / *Karshillak* i çon *Dovletit.*

Duro *gjyle* e kumbara / moj *kalaja* me *bedena,*

se lëfton me *padishah* / *Ali Pashë* Tepelena.

Dy *asllana* që i ka Shqipnia, / s'i ka mbreti as shtatë *kralia,*

Azem *Bejta* e Mehmet *Delia,* / me ta n'*sherr* ka ra Serbia.

Bu terminoloji Arnavut folklorundaki masallar ve efsanelerde de mevcuttur. Özellikle:

Meslekler terminolojisi: ırgat, çiftçi, kaymakam, vali, kalafat, memur, padişah, kâtip, seymen, vezir, sultan, celepçi, koçbaşı, mutasarrıf, paşa, raya, şatır, sanatçı, bakkal, bekçi, dadı, hamal, arabacı, çörekçi, boyacı, davulcu, falcı, hafıye, hizmetçi, aşçı, bakırcı, berber, esnaf, hekim, kafeci, kılavuz, kazancı, kunduracı, nalbant, kömürcü, salepçi, şair, şekerçi, tavancı, tenekeci, tüccar, cellat vb. (yaklaşık 180 sözcük)

Askeri terminolojisi: altılı, tabanca, mavzer, kama, çifte, mızrak, topuz, azot, kolan, gülle, nişan, kalkan, kundak, vezne, saçma, tüfek, şişhane, patlak, pala, yatağan, kör fişek, dürbün, silah, harp, barut, mil, süngü, akıncı, başıbozuk, bölükbaşı, yeniçeri, nişancı, serasker, bayraktar, bölük, sipahi, süvari, asker, binbaşı, çavuş, nizam, sancakbeyi, albay, bedel, serdar,

sipahiler, tabur, tezkere, zaptiye, cephane, istihkam, kale, topçu, bayrak, düşman, köle, batarya vb. (yaklaşık 560 sözcük)

İnsan özellikleri hakkındaki terminoloji: adaş, bekar, budala, dalavereci, dangalak, fukara, efendi, haydut, haldup, harbut, hor, yabancı, yetim, kabadayı, marifetli, matuf, noksan, pizeveng, kel, kerata, kiracı, sarhoş, şakacı, şamatacı, şişman, azgın, çapraz, esmer, levent, kör, topal, azat, alçak, bataklı, dalkavuk, dilenci, aptal, firavun, hain, haberdar, hasetçi, yaran, kaçak, katil, kopuk, gurbetçi, muhacir, kelepirci, küfürcü, rezil, seyirci, tamahkar, vesveseli, cahil, götürüm, inatçı, kaba, şerci, babacan, tuhaf, zülüm kâr, lafazan, meraklı, namuskâr vb. (yaklaşık 200 sözcük)

Sosyal yaşamla ilgili kullanılan terminoloji: emanet, acemi, bela, bolluk, bulur, çare, damga, dünyalık, fukaralık, galata, görgülü, haber, hal, halk, haram, hatır, horluk, hizmet, akrabalık, alem, yavaşlık, acemilik, bataklık, biçim, boşluk, budalalık, dava, dünya, düzen, ferişte, fodulluk, gayret, gazap, gürlütü, hayır, helal, hamallık, harem, hata, hile, hovardalık, Kabul, kalabalık, kasavet, kırdı, kıymet, laf, marifet, millet, mukayyet, misafir, namus, niyet, pehlivanlık, pislik, keder, keyif, rüşvet, sebep, sevap, selam, şaka, taksirat, telaş, ters, zarar, zor, karar, komşu, mesele, müjde, risk, takat, taraflı, zahmet, terslik, peşkeş, naz vb. (yaklaşık 350 sözcük)

Din Terminolojisi: bayram, Mevlut, Bektaşî, hacı, şeyh, muhip, imam, tarikat, makam, vakıf, türbe, Allah, günah, iftar, dua, hacılık, kuran, namaz, tespih, matem, şükür, taç, cennet, nevrüz, ramazan, derviş, müftü, Rufai, hoca, hafız, molla, tekke, minare, cami, din, hamaylı, abdest, günahkar, iman, lanet, sure, şeriat, cehennem, nikah, vaaz, cennet vb. (yaklaşık 220 sözcük)

İdari terminolojisi: kaza, vilayet, nahiye, varoş, kasaba, şehir, mahalle, sancak, angarya, ferman, irat, paşalık, askeriye, hapishane, kanun, tapu, toprak, celep, aşar, öşür, devlet, haraç, mülk, timar, vergi, arzuhal, belediye, post, zarf vb. (yaklaşık 480 sözcük)

Görünürde olan şey, Türk kelimelerinin Arnavutça halk şarkıları ve şiirlerinde nasıl kullanıldığıdır. Genellikle bu kelimeler beyittin son pozisyonunda kullanılır ve kelimeler aynı ses uyumunu taşırlar. Bu pozisyon, şiirin uyum ve ritmini en iyi şekilde sağlar.

Osmanlı Balkana “Elveda Rumeli” dedi, ama Balkandaki diller (Arnavutça, Boşnakça, Sırpça, Makedonca, Bulgarca, Romence, Macarca ve Yunanca) Türkçe kökenli sözcüklere “elveda” demedi. “Elveda” dememekle kalmadılar, bu sözcüklere kendi dillerinin ek ve önek ekleyerek kendi sözcülerinin önemli unsurlardan yaptılar, bu sözcükleri “ezeli” yaptılar.

Türk Dili ile Balkan dilleri arasındaki etkileşim, zaman ve bölgesel nedenlerle bazen güçlü bazen zayıftır. Türk dilinin bu etkisi, Balkan dillerinde

o kadar simetrik bir şekilde yayılmıştır ki, bunların büyük bir çoğunluğu “balkanik Türkizmler” olarak da belirlenebilir.

Birkaç Balkan dilbilimcisi, bu sözcüklerin çoğunun Farsça ve Arapçadan geldiğini açıklayarak onlar için “oryantalizm” (Vajzovič, 1999) terimini kullanmaktadır. İlk bakışta böyle bir terimin kullanımı çok normal olarak görünmektedir. Çünkü Türkçe aslında bu sözcüklerin bir kısmını Arapça ve Farsçadan almıştır. Ama bu sözcüklerin Balkan dillerine giriş dönemini ve böyle bir terimin seçilme nedenini detaylı bir şekilde incelemeye kalkarsak, “oryantalizm” teriminin yanlış olduğunu açıklamamız gerektiğini düşünmekteyiz:

İlk olarak, Balkan halklarının (Latifi-Xhanari, 2012) bütün tarihleri boyunca Araplar veya Farslarla doğrudan ilişkileri hiç olmamıştır. Balkan halkları 500 yıl boyunca Osmanlı Devleti döneminde Türklerle birlikte yaşamış ve onlardan dil açısından etkilenmişlerdir. Türkçe, Balkanlılar için Osmanlı Devleti’nde iletişim diliydi. Türkçe sözcüklerin çoğu Balkan dillerine uymakla yetinmemiş, aynı zamanda bölgesel ve genel dilin doğal bir bileşenine dönüşmüştür. Türkçeden gelen sözcüklerin Balkan konuşma dillerinde kabul edilmesinin ötesinde Türk dili edebi eser, resmi yazı, dini metin ve diğer yazılı eserlerde kullanılmaya başlamıştır.

İkincisi, Türkçeden doğrudan alınan bütün sözcükler, fonetik, morfolojik ve anlam açısından tamamen Türkçeleştikten sonra alınmıştır. Yani, bu kelimeler Balkan (Latifi – Xhanari, 2006) dillerine Arapça veya Farsçanın bütün özelliklerini kaybettikten sonra Türkçede kullanıldığı gibi girmiştir. Bugün Balkan dillerinde Türkçeden gelen çok sayıda sözcük bulunmaktadır.

Üçüncüsü, Türkçenin statüsü alıcı diller için diğer doğu dillerinin statüsünden tamamen farklıydı. Arapça ve Farsça inanç, bilim ve eğitim gibi hayatın çok sınırlı alanlarında kullanılıyordu. Türkçe ise resmî kurumlarda, ticaret ve sosyal hayatın rutininde yer alıyordu. Türk kültüründen gelen yenilikler, o bölgelerde o zamana kadar bilinmeyen yeni konseptler de meydana getirdi. O zamana kadar ana dillerinde bu yeni konseptler için herhangi bir sözcük bulundurmayan Balkan dilleri Türkçe terminolojideki sözcüklerin neredeyse tamamını transfer ettiler. Yeni bir yaşam tarzı, Türkçe sözcüklerin bu dillere girmesini beraberinde getirmiş oldu. Alınan sözcükler, girdikleri her dilin sözlüğünde kendi yerini bulup ilgili dilin özelliklerine uyarak yeni sistemde yaşamaya devam ettiler.

Balkan dillerinin standart sözlüklerini incelerken görüyoruz ki Türkçeden gelen sözcükler oldukça fazladır. Tabii ki farklı dillerde kelime sayıları da farklı olmaktadır. Osmanlı Devleti’nin etkisi tüm Balkan ülkelerinde aynı olmasına rağmen, Türkçenin etkisi aynı olmamıştır. Çünkü

Balkan dilleri farklı dil ailelerinden gelmektedir. Türkçe, Ural-Altay dil ailesi grubuna girer. Arnavutça ve Yunanca Hint-Avrupa dil ailesine; Rumence Latin dilleri grubuna, Boşnakça, Makedonca, Bulgarca ve Sırpça Slav dilleri grubuna girerler.

Balkanlardaki varlığı yaklaşık altı yüzyıl devam eden Türkçenin başka dillere verdiği kelimelerden oluşan tablo rengârenktir. Bu çerçevede tarih, kültür, etnografya, folklor, dil ve edebiyat konularında Türkçe sözcüklerin etkisi yoğun olarak görülmektedir. Burada sadece sözcük ve anlam alıntılarında söz edilemez. Balkan dilleri başlangıçta ilk kez karşılaşılan, tanınmayan kavram, nesne, eşya ve anlam taşıyan yeni sözcükleri günlük konuşma ve yazı diline almıştır. Daha sonra bu alıntılar benimsenip büyük bir oranda yayılmıştır. Çünkü bu sözcükler, günlük konuşma dilinde sosyal ve idari kurumlarda da kullanılmıştır. Kabul edildikten sonra bu alıntı sözcükler, Balkan dillerinde zenginleşmeye başlamıştır. Bu durum, uzun zaman devam eden bir zincir etkidir.

Türkçe, Balkan dillerinin sözlüklerinin zenginleşmesinde beş yüzyıl boyunca en önemli kaynaklardan biri olmuştur. Osmanlı Devleti döneminde Türkçe, Balkanlılar için iletişim diliydi. Türkçe sözcüklerin pek çoğu Balkan dillerine sadece uyum sağlamadı, aynı zamanda dilin genel ve bölgesel ağızların doğal bir unsuru olarak görüldü. Osmanlı döneminde bu sözcükler sadece konuşma diline kabul edilmiş değildi; aynı zamanda edebiyata, dini öğretim diline, idari belgelere ve diğer yazılı metinlere de eklenmişti.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda genişlemesi ile Balkan ülkelerinin sosyal ve kültürel arka planı da değişmiştir. Tarih boyunca çeşitli ulusların aralarındaki doğal iletişimin sonucu olarak bu ulusların kültürleri ve dilleri birbirlerinden etkilenmiştir. Osmanlı Devleti'nin Balkanlara gelişiyle yeni bir devlet, kültür ve inanç sistemi bu topraklara taşınmıştır. Bu yeni anlayış bütün Balkanlarda büyük bir toplumsal, iktisadi, eğitimsel ve kültürel değişim meydana getirmiş; yüzyıllar boyunca Balkanlarda hâkim olmuştur. Türkler tarafından getirilen inanç ve anlayış, onların yaşam tarzı Balkan halklarının büyük bir kısmı tarafından kabul edilmiştir. O zamanlarda Türkçenin Balkan halklarının üst düzey mensupları için kültür dili olduğu konusunda hiç şüphe yoktur.

Türk kültüründen gelen yenilikler o zamana kadar bu bölgelerde bilinmeyen yeni kavramları da beraberinde getirmiştir. Bu yeni kavramların karşılığı Balkan halklarının ana dillerinde yoktu, bu kavramlar için yeni sözcükler de türetilmedi. Dolayısıyla Türkçe sözcükler ve terimler bütün Balkan dillerine taşındı. Ayrıca yeni bir yaşam tarzı geçişle bu dillerde mevcut olan sözcükler yerine dahi Türkçe sözcükler kullanılmaya başlandı. Başka bir deyişle söz konusu dillerde eşdeğeri olan sözcükler yerine de Türkçe kelimeler kullanılmaya başlandı. Fakat Türkçe alıntı unsurları, terimler ve

sınırlı sayıda ekler bütün Balkan dillerinde yoğun olarak kullanılmasına rağmen o dilin kendi varlığı açısından hiçbir zaman herhangi bir tehlike oluşturmadı. Alıntı sözcükler her dilin sözlüğü içinde kendi yerini bulmuş, daha sonra yeni sisteme de uyum sağlamışlardır.

3. Balkan Dillerindeki Türkçe Sözcükler Hakkında Yapılan Çalışmalar

Balkan dillerine ait sözlük çalışmaları incelendiğinde Türkçe alıntı sözcüklerin sayısı azımsanmayacak orandadır. Türkçe sözcük sayısı, Balkan dillerinde farklılık göstermektedir. Osmanlı etkisinin bütün bu ülkelerde hemen hemen aynı olmasına rağmen dilsel etkileşimi aynı değildir. Bu durum, sadece dillerin yapısal özelliklerinden dolayı değildir. Bugün Balkan dilleri araştırmacıları Türkçe alıntılarının kronolojik giriş analizini ve sözcüksel alanları vurgulayarak bu alıntılarının semantik sınıflandırmasını ve özellikle sözcük türetiminde gramer etkileşimlerini incelemeye çalışmışlardır. Arnavutçadan bahsettiğimizde sadece Arnavutluk'taki Arnavutların Arnavutçası değil aynı zaman Kosova ve Makedonya'daki Arnavutların Arnavutçasını da ele almaya çalıştık. Bu konu ile Arnavut dilciler ve yabancı Albanologlar uğraşmıştır. Bunlar arasında en önemli çalışmaları E. Çabej (1975), A. Kostallari (1978), A. Krajni (1965), M. Samara (1995), G. Meyer (1891), F. Miklosich (1884-1890), N. Boretzky (1975, 1976) gibi araştırmacılar yapmışlardır.

1972 yıllarında güzel bir çalışma T. Dizdari (2006) tarafından yapılmıştır. O yıllarda el yazması olarak bırakmış olduğu "Oryantalizmler Sözlüğü" Türkçe alıntılar ile ilgili en kapsamlı çalışmadır. Dizdari, 4406 alıntı sözcüğün doğrudan Türkçeden geldiğini savunmaktadır. Dizdari'nin çalışması diğer Balkan araştırmacılarından farklıdır çünkü o, Türkçe alıntılarını doğru tespit etmekte ve aynı zamanda daha sonra yapılacak araştırmalar için Arnavutçaya uyarlanmış olan sözcüklerin fonetik değişiklikleri Arnavutçanın lehçeleri ve Balkan dillerinde yayılış durumu ile ilgili önemli bilgiler vermektedir.

Sözcüklerle birlikte Arnavutçaya Türkçe yapım ekleri de girmiştir: xhi (-cı;-ci;-cu;-cü); -çi (-çı;-çi;-çu;-çü); -llék (-lık;-lik;-luk;-lük); -qar (-kâr); -li/-lli (-lı;-li;-lu;-lü); -sêz/-sız; -dan gibi Türkçe yapım ekleri Arnavutçada da kullanılmaktadır. Türkçede bulunan tüm fonetik varyantlara rağmen bu yapım ekleri Arnavutçanın fonetik ve gramer yapısına uyumştur. Yakın zamanda yaptığımız bir araştırmaya göre Arnavutçada Türkçeden gelen kelimelerin sayısı daha da fazla olduğu ortaya çıkıyor. Çünkü Arnavutçada giren önemli sayıda Türkçe sözcük, Arnavut dilinin önek ve son eklerini alarak yeni sözcüklerin oluşmasına kök oluşturmuştur. Ayrıca bileşik kelimeler de türetilmiş ve bu şekilde yeni kelimeler oluşturulmuştur. Bu kelimelere

sıfatların yanı sıra özel kişi adlarını da eklersek Arnavut dilindeki Türkçe kelime sayısının çok daha fazla olduğu ortaya çıkar (Latifi-Xhanari, 2022).

Sırpçada yaklaşık 8700 Türkçe sözcük bulunur ve bu sözcüklerden 6500'ü bugün de kullanılmaktadır. Abdullah Škaljić (1985), bütün bu Türkçe alıntıları “Turcizmi u Srpskohrvatskom Jeziku” çalışmasında toplamıştır. Bu çalışmada yazar Türkçe alıntı olarak 8742 sözcük tespit etmiştir. Daha sonra, Türkçe alıntı sözcüklerle ilgili Milan Adamoviç (1969) “Tanitma” adlı çalışmayı yapmıştır. Ona göre bugünkü Sırpça’da 6500 Türkçe alıntı sözcük kullanılmaktadır. Stachowski’ye göre (1972: 109-110) Sırpçada “-dzija/-lija/-luk” gibi yapım ekleri verimli değildir. Fakat Prof. Pavle Ivic’e göre “-dzija” yapım eki hâlâ verimli bir yapım eki olarak kullanılmakta ve ironik bir çağrışımı bulunmaktadır. A. Xhuvani ve E. Çabej “Prapashtesat e gjuhës shqipe” adlı çalışmada “-lik (-lık/-lik/-luk/-lük), -li (-lı/-li/-lu/-lü) ve -ci (-cı/-ci/-cu/-cü/-çi/-çü/-çu/-çü)” yapım eklerinin Sırpçada kullanıldıklarını vurgulamaktalar. Onlar “bojali, demirli, dertli, obrazlija, pasalija, Bosnalija, pasaluk, ciganluk, Arnautluk, bojadzija, kaigdzija, tobdzija” gibi örnekleri vermekteler.

Škaljić, A. (1957), Saraybosna’da 1957 yılında yayımlanan “Turcizmi u Narodnom Govoru i Narodnoj Književnosti Bosne i Hercegovine” çalışmasında Boşnakça’da 9000 Türkçe sözcük belirlemektedir. Boşnakça’da da çok Türkçe yapım eki vardır. Örnek olarak “ci (-cı;-ci;-cu;-cü); -çi (-çı;-çi;-çu;-çü); -lik (-lık;-lik;-luk;-lük); -kâr;-li (-lı;-li;-lu;-lü); -sız; -dan” eklerini göstermek mümkündür.

I. Esih’in (1942) “Turcizmi Rječnik (turskih, arapskih i perzijskih riječi u hrvatskom književnom jeziku I pučkom govoru)” çalışmasında Hırvatça’ya geçtiği tespit edilen 3000 Türkçe sözcük bulunmaktadır. Türkçe yapım ekleri de çok verimlidir ve Hırvatçada yeni sözcükler türetmiştir. En çok kullanılan yapım ekleri “ci (-cı;-ci;-cu;-cü); -çi (-çı;-çi;-çu;-çü); -lık (-lık;-lik;-luk;-lük); -qar (-kâr);-lı (-lı;-li;-lu;-lü); -sız; -dan” ekleridir.

Miklosiç (1884-1890), Gustav Meyer (1893), Rouzevalle (1912) Krumbacher (1893), Kostantinos Kukkidis (1960), Pavlos Georgidas (1974), Evangelia Ahladi (1998) isimli araştırmacılara göre Yunancada 4200 Türkçe sözcük bulunmaktadır. Triantaphyllida’ya (Kazazis, 1972: 102-103) göre “-ci” yapım eki Yunancada da bulunmakta ve pejorativ anlamda kullanılmaktadır. Bu araştırmacı “-lik” yapım eki için de aynı tespiti yapmaktadır. “-li” (Kazazis, 1972: 104-105) yapım ekinin standart dilde verimli bir yapım eki olmadığını vurgulamaktadır.

Makedonca’da 4500-5000 Türkçe alıntı sözcük bulunmaktadır. Türkçe alıntılar Bulgarca ve Sırpça-Hırvatçada olduğu gibi Makedoncada da aynı şekilde değerlendirilmektedirler. Türkçe alıntı sözcükler üzerine Olivera

Nasteva (2001), Golab Zbigniev (1959) gibi araştırmacılar uğraşmışlardır. Makedoncada da çok Türkçe yapım ekleri bulunmaktadır. Örnek olarak “ci (-cı;-ci;-cu;-cü); -çi (-çı;-çi;-çu;-çü); -lık (-lık;-lik;-luk;-lük); kâr;-li (-lı;-li;-lu;-lü); -sız; -dan” gibi yapım ekleri vardır.

Romence’de 3900 Türkçe alıntı sözcük bulunur ve bunlardan 1700’ü bugün kullanımdadır. Türkçe alıntı sözcükler ile ilgili çok çalışma yapılmıştır. Miklosich (1890), Lazar Saineanu (1885), Theophil Lobel (1894), Karl Lokotsch (1927), Heinz F. Wendt (1960), M. Guboğlu (1968), Muammer Nurlu (2002) ve Kerim Altay (1996) gibi araştırmacılar bu konu ile ilgili çalışmalar yapmışlardır. Kerim Altay’ın hazırladığı Romence sözlüklerde Türkçe alıntılarının sayısı 2000’e yakındır. Romen dilinde de Türkçe yapım ekleri bulunmaktadır. Werner Bahner “-giu (-ci)” yapım eki için verimli bir yapım eki olduğunu vurgulamaktadır. O “laptagi, cazangiu, cafegiu, odagiu, hangiu, borangiu” gibi örnekler vermektedir. A. Xhuvani ve E. Çabej “Prapashtesat e gjuhës shqipe” adlı çalışmalarında Romence’de “-lik (-lık/-lik/-luk/-lük)” yapım eki görüldüğünü vurgulamaktadırlar. Onlar “çiflic, geamlie, babalic, caraghioslic” gibi kelimeleri örnek vermektedir.

Bulgarcada yaklaşık 5000 Türkçe alıntı sözcük bulunmaktadır. Genel olarak bu alıntılar ekonomik ve politik alanda [ve günlük konuşmada] kullanılmaktadır. Türkçe alıntılarla Alf Grannes (Kazazis, 1972: 102-103), M. Türker Acaroğlu (1988) adlı araştırmacılar uğraşmışlardır. Bu çalışmalara (1988) dayanarak Bulgarcaya yaklaşık 5000 Türkçe alıntı yer adı girmiştir. Yabancı sözcükler sözlüğünün (Gaberov, 1998) üçüncü baskısında Türkçe aracılığıyla girmiş olan 3548 Türkçe, Arapça ve Farsça kökenli sözcük bulunmaktadır. Mircev’e (Kazazis, 1972: 111-112) göre “-ci ve -lik/-dzija, -lak” gibi yapım ekleri Bulgarcada “bojadzija, xalvadzija, kafedzija” gibi isim türetmeler dışında ironik, alaycı ve pejoratif çağrışımlarda kullanılmaktadır. Fakat Bulgarcada bu yapım ekleriyle türetilen bütün sözcükler pejoratif anlamda kullanılmamaktadır. Son türetmeler olarak “kompjuterdzija ve balkandzija (balkanolog)” gibi örnekleri getirebiliriz. A. Xhuvani ve E. Çabej “Prapashtesat e gjuhës shqipe” adlı çalışmalarında Bulgarcada “lik (-lık/-lik/-luk/-lük)” yapım eki ile “Arnautluk, babaluk” gibi örnekleri getirirler.

4. Semantik Bakımından Balkan Dillerindeki Türkçeden Gelen Kelimelerin Sınıflandırılması

Bu kelimeler kullanma şekline göre 3 (üç) gruba ayrılabiliriz:

Birinci grupta aktif ve Balkan dillerin `de eşsiz (ekivalent olmayan) Türkçe sözcükleri bulunmaktadır. Bu sözcükler, bugünkü Balkan dillerin `de çok gereklidir ve hiçbir zaman ondan çıkamazlar. Bunlar doğal olarak girmişler, kalmışlar ve zamanla Balkan dillerinin yapım ekleriyle bile yeni anlamlar da kurmuşlardır. Örneğin: cep, tavan, taban, bekar, çorap, marangoz,

rakı, rüşvet, kafes, ilaç, çarşaf, yorgan, yastık, düşeme, boya, baklava, börek, kale, bayram, kebab, cezve, teze, baba, tapı, meze, bodrum ve bunlar gibi.

İkinci grup ise yeni nesil tarafından kullanılmayan, daha önceki nesillerde tarafından kullanılan Türkçe sözcükler bulunmaktadır. Bu kelimelerin Balkan dillerindeki sözcüklerinin ekuivalent olmasına rağmen, kullanışı aslında yine devam eder, fakat sınırlı bir biçimde, yani insanların kültürüne, eğitimine, yaşa göre. Örneğin: yavaş, pencere, bahar, dayak, duman, haber, hafıye, işaret, dava, karar, nişan, marifet, bayrak, avaz, vakit, taksirat, tamam, cevap, zengin, fakir, düşman, bayat ve bunlar gibi.

Üçüncü grup ise belli bir yer tutmayan ve o devirdeki ne konuşma ne de yazı dilinin parçası olmayanlar yer almaktadır. İnsanların hayat değişiklikleri olduğu için bu sözcükler genellikle ya çok özel durumlarda ya da eski tarihinin bahsettiği edebiyatında kullanılabilir. Örneğin: zaman, ceza, metelik, telef, ikindi, ağa, bey, hanım, berbat, birinci, akçı, dost, şahit, akşam, sabah, terbiye ve vb.

Semantik özelliğine göre Balkan dillerinde Türkçe ortak kelimelerin sınıflandırılması bu şekilde de yapabiliriz:

5. Türkçe Alıntıların Gramer Özellikleri

Türkçe yapım ekleri bugün bile Balkan dillerinde yeni sözcükler üretmeye devam etmektedir, örneğin: -ci (-giu/ -xhi/ -dzija) eki ile son türetmeler şu şekildedir:

Romence: laptagiu (sütçü)

Arnavutça: thashethemexhi (dedikoducu)

Bulgarca: kompjuterdzija ve balkandzija (balkanolog)

Aynı zamanda Türkçeden gelen kelimeler Balkan dillerinin eklerini alıp bu dillerde yeni kelimeler türetmişlerdir. Örneğin Türkçedeki “zor” kelimesinden hareketle aşağıdaki kelimeler türetilmiştir:

Arn. zor-i, zoris, zoritem, zorim, i zorshëm, zorllëk

Boş. zor, zorli, zorzorile, nazor

Bul. zor, zoraki, zorum, zorlen, zorlan, zorlem, zorlama, zor-zorana, zorlija, zorladisvam, zorladisam, zorlandisam, zorlandisvam

Mak. zor, zorbacija, zorbalak, zorlen

Rom. zor, zori, zorliu, zorul

Srp. zor, zoran, zorli, zorno, zorzorile, nazor

Yun. zori, zuris, zorikos, zurlos, zorladizo

Bugünkü, Arnavutça, Boşnakça, Rumence, Makedonca, Sırpça, Bulgarca ve Yunancadaki sözlükleri incelediğimizde ortak olarak bu dillerde yaklaşık 5000 Türkçe sözcük olduğu görülmektedir.

Bunlardan *isim ve sıfatlar* günlük konuşmada çok fazla kullanılmaktadır. Fiiller, zarflar ve bağlaçlar ise daha az kullanılmaktadır. Örneğin; azat etmek, bitirmek, beğenmek, basmak, bitmek, boşatmak, çakıldatmak, dayanmak, eğlenmek, gezmek, kavurmak, kullanmak, lekelemek, sıkılmak, uymak; açık, apansız, açıkça, yavaş, yavaş-yavaş, bayat, belli, birinci, bol, düz, eksik, rahat, teslim, toptan, haydutça, hayvanca, hala, hamalca, hazır, karşı, kolay, mahmur, ama, hem...hem, ya...ya vb.

Stilistik bakımından da çok güçlü olan bu kelimeler Balkan dillerini fakirleştirmez, aksine eski anlam ve objelere işaret eden bu kelimeler dile farklı renkler katmaktadırlar. Türkçe alıntılar Balkan dillerine bir köşelerinden sokulmuş gibi gözükse de taşıdıkları anlamlarla güçlü bir dilsel potansiyele sahip oldukları için bugün bile sürekli olarak kullanılmaktadır.

Sonuç

Balkan dillerine Türkçenin etkisi ile ilgili çalışmaların sayısının artırılması çok önemlidir. Balkan coğrafyasının her bir bölgesi için ayrı birer Türkçe alıntılar sözlüğünün hazırlanması gerekmektedir. Bu şekilde bir sözlük takımı hazırlandıktan sonra karşılaştırmalı incelemeler yapmak mümkün hâle gelecek, Türk diyalektolojisi genişleyip zenginleşecektir. Bunun gerçekleşebilmesi için öncelikle Balkanlı Türkologların çalışmalarının Türkçeye çevrilmesi gerekmektedir. Çünkü yerel Türkologlar Balkan dillerini bilmedikleri için bilgi kaynağı ve Türkiye Türkoloji'si için önemli olan bu eserleri tanıma imkânları bulunmamaktadır.

Balkanlar'daki çalışmalar daha çok dilbilimsel konulara odaklanmıştır ve Balkan kültürü ve folklorunun araştırma alanına yeterince dikkat verilmemiştir. Bu oldukça geniş bir alanı kapsar ve çok sayıda çalışma gerektirir. Tüm bu ilginç folklorik öğeler, sadece Türk kültürünün Balkan kültürüne etkisi olarak değil, aynı zamanda tüm Balkan kültürlerini bir araya getiren bir unsur olarak incelenmelidir. Bu nedenle üniversiteler arası ortak projeler düzenlenmesi ve bu konulara dikkat çekilmesi önemlidir, çünkü bu konular üniversite öğrencileri için tez konuları olarak seçilebilecek mükemmel çalışma alanları sunmaktadır.

İkinci olarak ise Balkan folklorundaki kullanılmış sözlükler sadece Balkan dillerinin sözlükbilimi için değil, özellikle Türk dilinin sözlükbilimi için özel bir değere sahiptir. Bu folklorlarda Türkçeden gelen çok eski kelimeler bulunabilir, hatta bugün kullanılmayan ya da çeşitli lehçelerinde bulunan

kelimeler. Bu şekilde sağlam karşılaştırmalı incelemeler yapmak suretiyle Türk diyalektolojisini genişletip zenginleştirebileceğiz.

KAYNAKÇA

- Acaroğlu, M. (1988). *Bulgaristanda Türkçe Yer Adları Kılavuzu*. Ankara.
- Adamoviç, M. (1969). *Tanıtma*. Ankara.
- Ahladi, E. (1998). *Ödünçleme Süreci ve Dilbilimsel Görünümleri: Türkçe ve Yunancada Ödünçlemeler*. Ankara.
- Altay, K. (1996). Romencedeki Türkçe Kelimeler. *Erciyes*.
- Bakotić, L. (1936). *Srpskohrvatskog knjizevnog jazika*. Beograd.
- Bashkimi (1908). *Fjaluer i ri i Shqypes*. Shkodër Albania.
- Berneker, E. (1913). *Slavisches etymologisches wörterbuch I*. Heidelberg.
- Boretzky, N. (1975). *Der turkische Einfluss auf das Albanische, Teil I: Phonologie und Morphologie der albanische Turzismen*. Wiesbaden.
- Boretzky, N. (1976). *Der turkische Einfluss auf das Albanische, Teil 2: Wörterbuch der albanischen Turzismen*. Wiesbaden.
- Boretzky, N. (1981). *Sur la substitution des noms de profession d'origine turque en albanais*. Paris: Canier Balkanique, 2.
- Cimochowski, W. (1951). *Le dialecte de dushmani*. Poznan.
- Çabej, E. (1975). *Për një shtresim kronologjik të huazimeve turke të shqipes*. Tiranë: SF.
- Demiraj, S. (2004). *Gjuhësi Ballkanike*. Tiranë.
- Dizdari, T. (2006). *Fjalor i Orientalizmave*. Tiranë.
- Elezoviç, G. (1950). *Gasovne osobine albanaskog dijalekta Debra i njegova okoline*. Beograd.
- Esih, I. (1942). *Turcizmi Rječnik (turskih, arapskih i perzijskih riječi u hrvatskom knjizevnom jeziku i pučkom govoru)*. Zagreb.
- Fjalor i gjuhës së sotme shqipe* (1980). Tiranë: Akademia e Shkencave.
- Fjalori sinonimik i gjuhës shqipe* (2005). Tiranë: Akademia e Shkencave.
- Gaberov, I. (1998). *Reçnik na Çujdite Dumi Bulgarski*. Sofia.

- Georgidas, P. (1974). *Die lautlichen Veranderungen der turkischen Lehnwörter im Griechhischen*. Munich.
- Guboğlu, M. (1968). *Rumanya Türkolojisi ve Rumen Dilinde Türk Sözlere Hakkında Bazı Araştırmalar*. Ankara.
- Jokl, N. (1911). *Studien zur Albaniesischen Etymologie und Wort Bildung*. Wien.
- Jokl, N. (1923). *Linguistisch- Kultur Historische der Albanischen*. Wien.
- Karaağaç, G. (2008). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kazazis, K. (1972). *The status of turkisms*. Prishtinë: BSHSH.
- Kostallari, A. (1978). *Rreth depërtimit të turqizmeve në gjuhën shqipe gjatë shekujve XVII-XVIII*. Prishtinë: Gjurmime albanologjike, SSHF.
- Krajni, A. (1965). *Hymja e turqizmeve në shqipen dhe përpjekjet për zëvendësimin e tyre*. Tiranë.
- Krumbacher, K. (1893). Griechischen elemente in Arabischen und Turkischen, *Byzant Zeitschrift*, 2.
- Kukkidis, K. (1960). *Elnikon Lekson Paragomenos ek dis Turkilis*. Atina.
- Latifi, (Xhanari) L. (2012). *Turqizmat dhe semantika e tyre në fjalorët e shqipes*. Tiranë: Shtëpia Botuese “Dudaj”.
- Latifi, (Xhanari) L. (2015). *Balkan Dillerindeki Ortak Türkizmalar Sözlüğü*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Yayınları.
- Latifi, (Xhanari) L. (2022). *Arnavutçadaki Türkçe Alıntılar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Latifi, L. (2006). *Mbi huazimet turke në gjuhën shqipe krahasuar me gjuhët e tjera të Ballkanit*. Tiranë: Shtëpia Botuese “Dudaj”.
- Lobel, Th. (1894). *Elemente turcesti arabeti si persane in limba romana*. Leipzig.
- Lokotsch, K. (1927). *Etymologischen Wörterbuch der europäischen (germanischen, romanischen und slavischen)*. Wörter orientalischen Ursprungs.
- Mehdiu, F. (1978). *Orientalizmat, hyrja dhe përdorimi i tyre në gjuhën shqipe*. Shkup: Jehona 7.

- Meyer, G. (1891) *Etymologisches Wörterbuch der albanische Sprache*. Strasburg.
- Meyer, G. (1893). *Die Griechischen und Romanischen Bestandteile in Wortschatze des Osmanisch-Turkischen*. Wien.
- Miklosich, F. (1884-1890). *Die Türkischen elemente in den südost-und osteuropaischen sprachen (V. I-II)*. Wien.
- Miklosich, F. (1890). *Die Türkischen elemente in den südost-und osteuropaischen sprachen (Griechisch, Albanisch, Rumunisch, Bulgarisch, serbisch, Kleinrissisch, Grossrussisch, Polnisch)*, Wien.
- Nasteva, O. (2001). *Turските Лeksiчки Elementi во Makedonskiот yazik*. Skopje
- Nemeth, G. (1961). *Traces of the Turkish Language in Albania*. Budapest.
- Nurlu, M. (2002). *Romencede Türk İzleri*. Romania.
- Ortaylı, İ. (2001). Türkiye Balkan İlişkileri ve Balkanların Geleceği. *Avrupa'ya İlk Adım Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Rouzevalle, L. (1912). *Les emprunts turis fans la grec vulgare de Roumelie et specialement d'Adrianople*. Paris.
- Saineanu, L. (1885). *Elemente turcesti in limba romana*. Buresht.
- Samara, M. (1995). *Zhvillime leksiko-semantike të turqizmeve në gjuhën shqipe*. Tiranë: SF.
- Schütz, I. (1986). *Gjurmë gjuhësh turke mesjetare në shqipen e sotme*, Prishtinë: Seminari ndërkombëtar për gjuhën, letërsinë dhe kulturën shqiptare.
- Skaljic, A. (1957). *Turcizmi u Narodnom Govoru i Narodnoj Knjizevnosti Bosne i Hercegovine*. Sarajevo.
- Skaljic, A. (1985). *Turcizmi u Srpskohrvatskom Jeziku*. Sarajevo.
- Vajzović, H. (1999). *Orijentalizmi u književnim dhelu- Lingvistička analiza*. Sarajavo.
- Wendt, H. F. (1960). *Die türkischen Elemente im Rumanischen*. Berlin.
- Zbigniev, G. (1959). The influence of Turkish upon the Macedonian Slavonic Dialects. *Folia Orientalia*, Vol. L.